

УДК 341.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.38>

ПОНЯТТЯ КОЛІЗІЙНОЇ ПРОБЛЕМИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ ТА ОСНОВНІ СПОСОБИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Руденко О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства,
юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0003-4807-8256
e-mail: o.rudenko@chnu.edu.ua*

Маник А.З.,

*кандидат юридичних наук, асистент,
асистент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства,
юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID: 0009-0005-5667-391
e-mail: a.manyk@chnu.edu.ua*

Руденко О.В., Маник А.З. Поняття колізійної проблеми в міжнародному приватному праві та основні способи її вирішення.

У статті аналізується колізійна проблема в міжнародному приватному праві та досліджуються шляхи і основні підходи до її вирішення. Доведено, що сучасне міжнародне приватне право перетворюється на право взаємодії національних систем приватного права, в рамках якого співробітництво превалює над колізією. Розкрито сутність колізійного питання, що полягає в тому, що необхідно визначити право якої держави повинно бути застосоване до конкретного правовідношення, ускладненого іноземним елементом: право держави, до якої належить іноземний елемент або право країни суду. Встановлено, що в міжнародному приватному праві вирішення колізійної проблеми можливе шляхом застосування одного з наступних трьох підходів: прямого (матеріально-правового), різноспрямованого та односпрямованого. Доведено, що в основі першого, матеріально-правового підходу, який вважається історично першим, лежить не вибір однієї з існуючих правових систем, а формулювання нової сукупності матеріально-правових норм, пристосованих до регулювання транскордонних відносин. Аргументовано, що в сучасному світі такі підходи не можуть бути застосовними, адже це може призвести до повного свавілля правозастосовника, який, в силу очевидних причин, у більшості випадків віддаватиме перевагу добре знайомий йому нормі *lex fori*. Досліджено другий підхід до вирішення колізійної проблеми в сучасному МПРП, який є домінуючим наразі в європейському міжнародному приватному праві – різноспрямований (двосторонній / багатосторонній) підхід, – який спрямований на оцінку застосування як власного, так і іноземного матеріального права. Аргументована важливість третього підходу до вирішення колізійної проблеми в сучасному міжнародному приватному праві, під яким ми розглядаємо односпрямований (односторонній) підхід. Доведено, що згідно даного підходу, вихідним началом вважається сама норма матеріального права. Зроблено висновок про те, що різноспрямований і односпрямований підходи можна об'єднати в групу конфліктних підходів, оскільки обидва виходять з

передумови про те, що транскордонний спір є потенційною колізією між матеріально-правовими нормами різних держав, причому дана колізія вирішується за рахунок вибору матеріально-правових норм тільки однієї держави.

Ключові слова: колізія, колізійне питання, колізійна проблема, міжнародне приватне право, іноземний елемент, *lex fori*, матеріально-правовий підхід, різноспрямований (двосторонній/багатосторонній) підхід, односпрямований (односторонній) підхід.

Rudenko O.V., Manyk A.Z. The concept of a conflict-of-laws problem in international private law and the main ways of its solution.

The article analyzes the conflict-of-laws problem in international private law and examines the ways and main approaches to its solution. The article proves that modern private international law ceases to be a purely conflict of laws, that is, the law of the collision (conflict) of national legal systems and turns into the law of interaction of national private legal systems, within which cooperation prevails over the collision. The article determines the essence of the conflict-of-laws issue, which consists in the fact that it is necessary to determine the law of which state should be applied to a specific legal relationship complicated by a foreign element: the law of the state to which the foreign element belongs or the law of the country of the court. The research establishes that in private international law, the solution of a conflict-of-laws problem is possible by applying one of the following three approaches: substantive law approach, or multilateral (bilateral) approach and unilateral approach. The study reveals that the basis of the first, substantive law approach, which is considered historically the first, is not the choice of one of the existing legal systems, but the formulation of a new set of substantive-legal norms adapted to the regulation of cross-border relations. The article argues that in the modern world such approaches cannot be applied, since this can lead to complete arbitrariness of the law enforcement officer, who, for obvious reasons, in most cases prefers the *lex fori* norm, which is well known to him. The research also identifies another approach to the current conflict-of-laws problem in the current international law, which is the dominant one in European international private law – multilateral (bilateral) approach – which is directly aimed at assessing the status of both domestic and foreign substantive law. The work argues for the importance of the third approach to the growing conflict-of-laws problem in current international private law, which we consider to be a unilateral approach. The investigation proves that according to this approach, the starting point is the norm of substantive law itself. The paper concludes that the multilateral (bilateral) and unilateral approaches can be combined into a group of conflict-of-laws approaches, since both are based on the premise that a cross-border dispute is a potential conflict between the substantive legal norms of different states, and this conflict can be resolved by choosing the substantive legal norms of only one state.

Key words: collision, conflict-of-laws issue, conflict-of-laws problem, private international law, foreign element, *lex fori*, substantive law approach, multilateral (bilateral) approach, unilateral approach.

Постановка проблеми. Основним завданням міжнародного приватного права було і залишається наразі вирішення колізійного питання, зміст якого полягає у визначенні компетентного правопорядку, який врегулює правовідношення по суті. Основна сутність колізійної проблеми, яка з'являється завжди, коли у правовідношення вступає іноземний елемент, зводиться до того, що необхідно вирішити, право якої держави необхідно застосувати для врегулювання відповідного правовідношення: право держави, до якої належить іноземний елемент, або право країни суду [1]. В міжнародному приватному праві колізійну проблему можливо вирішити за допомогою одного з трьох наступних підходів: матеріально-правового, різноспрямованого та односпрямованого.

Метою даного дослідження є вивчення сутності колізійної проблеми в міжнародному приватному праві та пошук основних шляхів її вирішення.

Стан опрацювання проблематики. Проблематику вказаного питання вивчали такі вітчизняні науковці, як: Берназюк І.М., Довгерт А.С., Іванова М.І., Потапенко Є.О., Шишка Р.Б. Окрім цього, окремі аспекти даної теми вивчали й зарубіжні вчені, зокрема: Лютер М. МакДугал, Сімеон С. Сімеонідес, Фрідріх К. Юнгер та ін.

Виклад основного матеріалу. Основне завдання традиційного міжнародного приватного права (МПрП) – подолання колізії права, тому його часто називають колізійним чи «конфліктним» правом. Поняття «колізія» (з лат.м. *collisio* – «зіткнення») – це розбіжності або протиріччя між нормативними правовими актами, що регулюють одні й ті ж чи суміжні правовідносини, а також

між компетенцією органів влади. В МПрП колізії розглядаються як протиріччя між цивільними нормами різних держав. На відміну від традиційного МПрП, сучасне МПрП перестає бути суто колізіонним правом, тобто правом колізії (конфлікту) національних систем права і перетворюється на право взаємодії національних систем приватного права, в рамках якого співробітництво преважує над колізією [2]. Виходячи з цього, головне завдання МПрП сьогодні полягає у створенні юридичних механізмів взаємодії національних систем права з метою запобігання колізії права та вдосконаленню міждержавного співробітництва у галузі приватного права. Подібні механізми створюються у сучасному МПрП за допомогою таких юридичних інструментів, як уніфікація, гармонізація, апроксимація тощо [3].

Так, визначний вітчизняний науковець Довгерт А.С. підкреслює важливість уніфікації та гармонізації приватноправового регулювання у різних сферах правовідносин, що мало місце в останні роки у більшості європейських країн, ведучи мову про реформу приватного права, наслідком рекодифікації цивільного законодавства [4].

З іншого боку, сучасне МПрП не є винятковим продуктом національної правової системи. Швидше, воно є результатом взаємодії національних систем права між собою, а також національного права та міжнародного права.

Зміст колізіонного питання полягає в тому, що необхідно визначити право якої держави повинно бути застосоване до конкретного правовідношення, ускладненого іноземним елементом: право держави, до якої належить іноземний елемент або право країни суду [1].

В МПрП вирішення колізіонної проблеми можливе шляхом застосування одного з наступних трьох підходів: матеріально-правового (прямого), різноспрямованого та односпрямованого.

В основі *першого*, так званого матеріально-правового *підходу*, який вважається історично першим, лежить не вибір однієї з існуючих правових систем, а формулювання нової сукупності матеріально-правових норм, пристосованих до регулювання транскордонних відносин. Зародження даного підходу відносять ще до часів Стародавнього Риму, де він активно використовувався.

За тих часів, спори за участю іноземного елемента передавалися спеціально призначеній для цього особі – *претору peregriniv (претору у справах іноземців)*, який був уповноважений розглядати спори між громадянами Риму та peregrinami (іноземцями), тобто іноземцями, які проживали у Римі. На той час, особисто вільні в Стародавньому Римі, в свою чергу, поділялися на римських громадян, які володіли повною правоздатністю, латинів, які мали латинське громадянство, та peregriniv, тобто – чужинців. Набуття римського громадянства було досить ускладненим і потребувало, передусім, наявності власного житла та членства в одній з тридцяти п'яти територій Римської держави. Peregrini, в свою чергу, відносились до категорії вільного населення Римської держави, праву якої вони зобов'язані були підкорятися. Вони мали особливий статус, адже не мали ані прав громадян, ані прав латинів, були позбавлені права користуватися римським цивільним правом, але могли користуватися правом народів (*jus gentium*) та вступати у юридичні відносини з римськими громадянами. Отже, на противагу чужинцям, які не вважались підданими Римської держави, peregrini юридично визнавалися.

Спори з peregrinami, вирішувались претором не на основі матеріальних норм, що регулювали відносини між римськими громадянами, а шляхом створення нових матеріально-правових норм, що повинні були врахувати транскордонний характер торгівлі, що стрімко розвивалася на той час. Такі новостворені матеріально-правові норми стали відіграти вирішальну роль в подальшому розвитку давньоримського права і, в сукупності, започаткували так зване peregrinivskie право, або право народів. Отже, певний час, у Стародавньому Римі існували дві відокремлені системи матеріального права, які діяли паралельно. Ситуація кардинально змінилась після того, як у 212 р. імператор Каракалла видав Едикт Каракалли (*Constitutio Antoniniana*), згідно якого всьому вільному населенню імперії надавалось римське громадянство. З цього моменту стерлись всі відмінності між двома паралельними системами давньоримського матеріального права, а норми римського матеріального права були кодифіковані в Кодексі Юстиніана 529 р.

Ще за багато століть до появи сучасної національної держави, виникало багато проблем мултидержавного права. Їх виникнення пов'язане з тим, що члени різних товариств почали взаємодіяти один з одним. Починаючи з IV ст. до н.е. у Східному Середземномор'ї активізується торгівля між грецькими містами-державами. В цей же час, у Греції виникає своє власне уніфіковане МПрП, яке ґрунтувалося на загальних принципах та комерційних звичаях, а не на авторитеті якогось окремого міста-держави.

Припущення щодо існування в Стародавній Греції колізійних норм в сучасному сенсі досить сумнівне, адже фактично закони та правосуддя щодо торговельних справ були уніфікованими для всіх. Членство в політичній спільноті було необхідною передумовою отримання правового захисту, тому питання доступу іноземців до місцевих судів та їх права на процесуальні гарантії, ймовірно, були більш нагальними, ніж питання про те, яке право має регулювати спори з цими іноземцями. Базова єдність грецького права пом'якшувала можливу несправедливість вирішення мультидержавних справ шляхом застосування *lex fori* (закон суду, тобто застосування до правовідносин з іноземним елементом матеріального права держави, суд якої розглядає справу), тому і вибір права, на той час, відігравав другорядну роль.

Суттєві правила створювали також і договори між грецькими містами-державами, які застосовуються до спорів між їхніми громадянами, а звернення до спеціальних судів для іноземців полегшувало вирішення мультидержавних проблем. Оскільки греки поважали свободу договору та удосконалили техніку складання юридичних документів, було можливо викласти права та обов'язки сторін докладно, щоб задовольнити комерційні потреби, незалежно від того, який закон застосовувався. Отже, можна констатувати факт, що у Стародавній Греції не було гострої потреби у правилах вибору права.

Родоначалниками та затятими послідовниками матеріально-правового підходу в доктрині МПрП були американські вчені-колізійністи Фрідріх К. Юнгер [6] та Лютер М. МакДугал [5].

Фрідріх К. Юнгер був одним із провідних світових авторитетів у галузі колізійного права та порівняльного права та затятим прихильником порівняльної перспективи реформи права. Фр. К. Юнгер вважав, що причиною основних недоліків сучасної колізійної теорії є спроба територіальної локалізації правовідносин чи сфери дії матеріально-правових норм. Юнгер ідеалізував матеріально-правовий підхід до вирішення колізійних проблем, що використовувався ще в Стародавньому Римі. Він вважав, що найбільш конструктивним є надання суду права вибору найвідповіднішої матеріально-правової норми на основі вивчення всіх правопорядків, з якими спір має хоч якийсь об'єктивний зв'язок. Отже, суд, вивчивши правопорядки усіх учасників спору, повинен сконструювати нову матеріально-правову норму, яка найкраще врегулює відповідне правовідношення.

Інший послідовник матеріально-правового підходу Лютер М. МакДугал вважав, що судді потрібно надати повну свободу у формулюванні найбільш придатної для вирішення спору матеріально-правової норми, не вимагаючи навіть мінімального об'єктивного зв'язку між правовідношенням і правопорядком, з якого суддя запозичує відповідне матеріально-правове рішення.

В сучасному світі такі підходи не можуть бути застосовними, адже це може призвести до повного свавілля правозастосовника, який, в силу очевидних причин, у більшості випадків віддаватиме перевагу добре знайомій йому нормі *lex fori*. Колізії виникають тому, що різні суспільства використовують різні рішення, які ґрунтуються на їх звичаях та традиціях, що відображається в їхньому законодавстві, що, в свою чергу, впливає на шляхи вирішення правових спорів. Проте, суди, прагнучи досягти законного рішення, не можуть порівнювати справедливість на підставі різних законів. Вибір абстрактно найкращого матеріально-правового рішення можна здійснити, якщо вибирати між середньовічною та сучасною правовими нормами, але не між декількома сучасними правопорядками, кожен з яких містить по-своєму збалансовану систему матеріальних цінностей, що поділяються тим чи іншим суспільством [7].

З урахуванням зазначених суттєвих недоліків, подібні прояви матеріально-правового підходу до вирішення колізійної проблеми, засновані на вільному виборі судом кращих з його точки зору національних матеріально-правових норм, не отримали широкого розповсюдження не тільки в європейському, але й в англо-американському праві. Вочевидь, цей підхід не може претендувати на універсальність в сучасному світі.

Проявом матеріально-правового підходу до вирішення колізійної проблеми на сучасному етапі можна вважати різноманітні прояви міжнародної матеріально-правової уніфікації, що охоплює прийняття міжнародних договорів, що містять уніфіковані матеріально-правові норми, запровадження державами у своєму національному законодавстві типових законів чи інших документів, застосування міжнародних звичаєвих норм та ін.

Отже, в сучасному МПрП матеріально-правовий підхід до вирішення колізійної проблеми знаходить вираження у використанні методу матеріально-правової уніфікації.

Другий підхід до вирішення колізійної проблеми в сучасному МПрП, – різноспрямований (двосторонній / багатосторонній) підхід, – спрямований на оцінку застосування як власного, так і іноземного матеріального права, є наразі домінуючим в європейському МПрП. Родоначальником даного підходу вважають німецького вченого Фрідріха Карла фон Савінії, хоча його теоретичні засади можна віднайти ще у працях італійських постглоссаторів.

Даний підхід спрямований на фактичне правовідношення і ґрунтується на типізації майнових та особистих немайнових відносин, для кожного різновиду яких формулюються спеціальні критерії (т.зв. «формули прикріплення»), що дозволяють «прикріпити» відповідне правовідношення до певної правової системи. Отримані в результаті колізійні норми визначають як межі застосування вітчизняного права, і іноземного права.

Сучасне МПрП виходить з презумпції того, що будь-яке транскордонне правовідношення має справжнє коріння в якійсь одній конкретній країні, право якої надає йому природну правову базу. Тому транскордонні правовідносини можуть лише тимчасово «змінювати курс» на іноземну правову систему і повинні бути повернені назад до юрисдикції тієї держави, якій вони насправді належать. Для визначення цієї правової системи необхідно віднайти ту формулу прикріплення, яка буде внутрішньо властива конкретному виду правовідношення і дотримуватися її вказівок.

Третім підходом до вирішення колізійної проблеми в сучасному МПрП вважається односпрямований (односторонній) підхід. Згідно даного підходу, вихідним началом вважається сама норма матеріального права. Вирішення колізійної проблеми в даному випадку досягається за рахунок визначення просторової та персональної сфери дії кожної потенційно застосовної матеріально-правової норми та відповідно оцінки того, чи покриває встановлена таким чином сфера дії норми спірне правовідношення чи конкретний спір. Ключ до вирішення проблеми вибору застосовних норм, згідно даного підходу, закладено законодавцем в самих матеріально-правових нормах. В межах цього підходу передбачається, що законодавець визначає сферу дії лише власних (не іноземних) матеріально-правових норм, що зумовлює використання відповідного терміну (односпрямований/односторонній підхід). Односпрямований підхід був домінуючим в рамках теорії статутів ще в середньовічний період. Однак, починаючи з XX ст., він набув широкого розповсюдження в рамках англо-американської правової системи [8].

Висновки. В зарубіжній та вітчизняній доктрині виділяють три основні методи вирішення колізійної проблеми: а) створення правил поведінки, які безпосередньо регулюють транскордонні відносини (матеріально-правовий метод); б) пошук колізійних норм для визначення приналежності відповідних транскордонних правовідносин до певної правової системи/систем (різноспрямований підхід); в) визначення персональної та територіальної сфери дії потенційно застосовних національних правил поведінки (односпрямований / односторонній підхід). В свою чергу, різноспрямований і односпрямований підходи можна об'єднати в групу конфліктних підходів, оскільки обидва виходять з передумови про те, що транскордонний спір є потенційною колізією між матеріально-правовими нормами різних держав, причому дана колізія вирішується за рахунок вибору матеріально-правових норм тільки однієї держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берназюк І.М. Вирішення колізій у міжнародному праві. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/171.pdf.
2. Іванова М.І., Потапенко Є.О. Колізійні норми міжнародного приватного права при застосуванні іноземного права. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/ivanova_potapenko_69.pdf.
3. Шишка Р.Б. Еволюція міжнародного приватного права та глобалізація. URL: <https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskii/vp/article/view/26>.
4. Довгерт А.С. Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови для старту. *Право України*. 2019. № 1. С. 27–41.
5. Symeon C. Symeonides The Choice-of-Law Revolution: Theoretical Groundwork. URL: <https://academic.oup.com/book/6708/chapter-abstract/150772843?redirectedFrom=fulltext&login=false>.
6. Friedrich K. Juenger – the Academic Senate. URL: <https://senate.universityofcalifornia.edu/files/inmemoriam/html/FriedrichK.Juenger.htm>.

7. Symeon C. Symeonides, The Choice-of-Law Revolution Fifty Years after Currie: An End and a Beginning // *University of Illinois Law Review*, Vol. 2015, No. 2, 2015. URL: <https://conflictoflaws.net/2015/symeon-c-symeonides-the-choice-of-law-revolution-fifty-years-after-currie-an-end-and-a-beginning/?print=pdf>.
8. Conflict of Laws Principles: Everything You Need to Know. Updated October 6, 2020. URL: <https://www.upcounsel.com/conflict-of-lawsprinciples>.